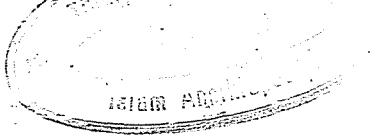

06 OCAK 1992

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 7

KAYSERİ — 1990

ZARİFÎ'NİN YAZMA «TASAVVUF - NAME»Sİ (1)

Râsim DENİZ*

«tasavvuf kimse kalbin yıkmamakdür
edeb erkan yolundan çıkmamakdür»

Tasavvuf, yüzyıllar boyu tarifi yapılmasına rağmen, aktüali-tesini koruyan bir fenomen olarak, felsefî, tarihî, psikolojik ve her açıdan yaklaşımlarla hâlâ izahına ve anlaşılmasına çalışılmaktadır (2).

Tasavvuf tarifleri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır, bunlardan biri ve önemlisi Prof. Reynold Nicholson'ın çalışmasıdır. Nicholson, Hicrî II. ve V. yüzyıllar arasında yaşamış ilk devir önemli sûfilerinin tasavvuf tariflerini, kronolojik esasa dayanarak vermiştir.

Nicholson'ın konferanslar halinde ortaya koyduğu üç asra dayalı kronolojik tariflerinde, tasavvuf anlayışının zaman akışı içerisinde kaydettiği gelişmeler rahatlıkla izlenebilmektedir. Erken dönem tasavvuf tariflerinde sabır, oruç, ibadet, ağlama, tahammül, takvâ, dünyayı terk, insanlardan uzaklaşma vs. gibi motiflerin sıkça yer alması, daha sonra ki dönemlerde teşekkül eden tasavvuftan farklı yönü ortaya koyar (3).

Biz bu yazımızda tasavvufun tariflerinden değil, tasavvufla ilgili yazma bir kitaptan bahsedeceğiz. Bu kitap «Tasavvuf - Nâme» ismini taşımakta ve Zarîfî tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Zarîfî'lere baktığımızda ayrı ayrı yerlerde ve ayrı ayrı zamanlarda yaşamış altı Zarîfî mevcuttur. Tasavvuf - Nâme bu altı Zarîfî'den hangisine aittir? Bunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Ancak bazı yaklaşımlarla Tasavvuf - Nâme'nin yazıldığı zamanı tesbit edebilmekte ve bu asırda yaşamış Zarîfî'lerden birine ait olabileceği kanaatini taşımakla yetineceğiz.

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

ZARİFİLER :

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda tesbit ettiğimiz Zarifi mahlaslı altı şâirin doğum yerleri ve devirlerine baktığımızda şu taplo ortaya çıkmaktadır.

1. Zarîfî, Rusenkli olup asıl adı Ömer'dir (1795/6) (4).
 - a) Divanı, b) Nasihat - Nâme, gibi eserleri mevcuttur.
2. Zarîfî, hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Ancak 1773 tarihli, bir tarih kitabının olduğu kaydı vardır (5).
3. Zarîfî, Vidinli olan bu şâir talebe iken ikinci Bâyezid döneminde vefat etmiştir (6).
4. Zarîfî, Bolu'nun Göynük'ten olduğu uzun bir ömür sürdüğü, güngörmüş bir şâir olduğu ve ikinci Bayezid döneminde yaşadığı bilinmektedir. Fakat eserlerinin olup olmadığı bilinmemektedir (7).
5. Zarîfî, Çorlu'dan olan bu şâir, Behiştî'nin talebesidir (8).
 - a) Divanı, b) Mihr ü Mah isimli eserleri vardır.
6. Zarîfî, Sirozlu Şeyh Hasan Efendi (9), uzun bir ömrü sürmüş 102 yılında vefat etmiştir. Pirî Efendi'ye intisap eden şâir, gülşenî ile görüşmüş, Nakşibendî şeyhlerinden olan Şeyh Mahmud Efendi ile ünsiyet etmiş, Şeyh Karamânâ'nin pervasız sözlerinden dolayı çıkan kargaşayı önlemekte görevlendirilmiş, âlim, fâzıl bir kimsedir. Zarifi, Arabça, Farsça ve Türkçe ile şiir yazaçak kadar bu üç lisana vakıf kültürlü bir şeyh idi. Özellikle Tefsir, Hadis ve Mesnevî sahasında söz sahibi olduğu bilinmektedir. Zarîfî 977, (1569) yılında vefat etmiştir. Rumeli Hisarında Kayalar isimli yerde medfundur. Şeyh Hasan Efendi'nin eserlerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Tasavvuf-Nâme zayıf bir ihtimalle bu Zarîfî'nin olabilir (?).

İsimlerini, doğum yerlerini, eserlerini ve yaşadığı devirlerini verdiğimiz bu altı Zarîfî'den hangisine ait olduğu kesin olarak bilinmeyen Tasavvuf-Nâme'ye baktığımızda 16. yüzyıl dili ile yazılmış olduğu ve yazarının da bir şeyh olabileceği akla daha uygun gelmektedir. Eserde 16. yüzyıl dili özelliklerinden olan «gilgil, durdur ,ur-ür, up-üp, lu-lü, ir-er, durur-dürür» gibi ekler, bağlar bu eserin 16. yüzyılda yazılmış olabileceği kanaatini vermektedir.

Yukarıda isimlerini verdiğimiz Zarîfî'lerden üçü 16. yüzyılda yaşamış olduğu görülmektedir. Fakat bunlardan birine Tasavvuf-Nâme'yi kesin olarak mal etmek bugün için mümkün görülmemektedir, ileride belki...

TASAVVUF - NÂME :

Yazımıza başlık olarak aldığımız Zarîfî(?)'nin yazma Tasavvuf-Nâme isimli kitabı altı ayrı risâleden meydana gelmektedir (10) Bu kitabın, dıştan dışa: 175x110 m içten içe: 110x70mm, satır sayıları değişik olup 12-31 tür, yazı çeşidi: Nes-Ta'lik olup ince kalem, siyah mürekkep kullanılmıştır. Kağıt âharlı. Cilt sırtı siyah meşin, kapak mukavva üzerine vişneçürüğü kağıt, kaplı, kapak içi aynı renkte ebrulu kağıttan meydana gelmiştir. Yüz beyitten ibâret olan «Tasavvuf-Nâme»de (Mefâîlün-Mefâîlün-Felün) kalıbı kullanılmıştır. Esas yazı metninde iki başlık vardır; bunlardan biri «Tasavvuf-Nâme» başlığından sonra gelen 7 beyittir. Bu kısımda klasik usûl: Hamdele, salvele, cihâr-ı yâr-ı güzîn ve sebeb-i telif ile Zarîfî mahlası mevcuttur. 93 beyitten meydana gelen ikinci kısmın başlığı «Âğâz-ı Risâle-i Tasavvuf-Nâme» olarak yazılıdır. Bu kısımda Tasavvufun manzum tarifleri, edeb, erkan, ahlâk, sır saklamak, tevazu, kibir, cehâlet ve zararları, ilim, irfan, öze dönüş, kendini ve Hakk'ı bilmiş, Tanrı'ya yakarış konuları işlendiği gibi yer yer sıkca Şeri'atsız tarikat olamayacağı önemle vurgulanmakta, Şeri'atın binasından bir taş bile sökülmemesi öğütlenmekte, sökenlerin durumunun vahameti hatırlatılmaktadır. Sün-nî akîde üzerine yazılmış olduğu belli bir kitaptır. Yazar bu eserinde hiçbir zaman ifrata ve tefrite meydan vermemiş, bu konuda ölçülü davranmış ve orta bir yol tutmuştur.

«Tasavvuf-Nâme» adında Zarîfî (?)'nin eseri olup olmadığı bilinmediğinden bu kitabın orijinal bir durum arzettiği anlaşılmaktadır. Tasavvufla ilgilenen ve bu konuda çalışma, araştırma yapacaklar için faydalı olur kanaatini taşımaktayım.

TASAVVUF - NÂME

- 1— Hudâ'ya evvelâ hamd-i hezâran
Yaratdı kâinâtı cinn ü insan
- 2— Rasüline salat ile selâmı
Kılalım can ü dilden subh ü şâmı
- 3— Dahi hem çâr-yâr-ı bâ-safâya
Ola ashab u erbâb-ı vefâya
- 4— Cihanın yoğımış çünkü sebâtı
Değil bir kimseye bâki hayâtı
- 5— Diledim ben de yazam bir risâle
Kala ardıma ashâb u ricâle
- 6— (Tasavvufnâme) direm ismin ânın

Okudukca safalar îre cânın

- 7— Zafifî bu risâlem muhtasardür
Veli ehli katında mu'teberdür.

AGAZ-I RİSÂLE-İ TASAVVUF-NÂME

- 8— Hakikat ilmine ger âşık isen
Erenler sırrına hem lâik isen
- 9— Açup can gûşını dinle kelâmı
İşit iklim-canandan al peyâmı
- 10— Buni böyle dimiş Hakkı bilenler
Tasavvuf âlemine yol bulanlar
- 11— Niceler terk idübdür hânûmânı
Fedâ kıldı bu yolda baş u cânı
- 12— Kimi tahtın kimi malın koyubdur
Kimisi başın u canın koyubdur
- 13— Beğim varmağla maksûda irilmez
Hemen şöyle o bâzâra girilmez
- 14— Geçersen varlığından şu fenâda
İrersin âkıbet sen de murâda
- 15— Hevâ-yı nefsini viren fenâya
Varır yüzi ağ ile ol bekâya
- 16— Kamû varlık Hudâ'nındur bilürsin
Kemâliyyet rızânındur bilürsin
- 17— Sakın varlığa düşme ey birâder
Hak'ındur cümle hep varlık ser â ser
- 18— Tasavvuf nefsini fehm eylemekdür
Koyub bâtil sözi hak söylemekdür
- 19— Şeri'atdan sakın ayrılma zinhâr
Şeri'atsız hakikat olmaz ey yâr
- 20— Şeri'at bir binadur ey karındaş
Hazer eyle sen de koparma bir taş
- 21— Eğer bir taş koparırsan sen andan
Ayırırlar bilesin can u tenden
- 22— Ne denlü şer'a ta'zım itsen elbet
Bulursın dü-cihanda izz ü rif'at
- 23— Dinilür mi ana ehl-i hakikat
Ki anda olmaya semt-i şeri'at
- 24— Tasavvuf kimse kalbin yıkmamakdur
Edeb erkan yolundan çıkmamakdur
- 25— Tasavvuf kimseye güç itmekdür
Denî câhil yolına gitmemekdür

- 26— Tasavvuf ayn-ı erkân-ı edebdür
Dû-âlem de ticâretine sebebdür
- 27— Tasavvuf sabır olmakdür belâya
Tahammül eylemekdür her cefâya
- 28— Anın kim sabrı yok irfânı yokdur
Hakîkatda beğim iz'ânı yokdur
- 29— Sabır kâmillerin başında taçdur
«Büniye's-Sabru miftâha'l-ferec»dür (1)
- 30— Murad almaka istersen fenâda
İrenler sabr ile irmiş murâda
- 31— Kanı bunca erenler geldi geçdi
Ne mihnetler çeküp ağular içdi
- 32— Eğer âşık isen sen de Hudâ'ya
Sabır eyle gelen dürlü belâya
- 33— O dur âşık cefâdan itmeye âh
Murâdını virir elbetde Allah
- 34— Cefâlar çekmeğe geldik cihâna
Ezelden böyledir devr-i zemâne
- 35— Safânın vardur elbetde cefâsı
Cefânın nitekim zevk ü safâsı
- 36— Olur mı gün ki anın şâmı olmaz
Cihanda var mı iş encâmı olmaz
- 37— Felekde cümle işler ola âhir
Murâdımız olur bizimde zâhir
- 38— Tasavvuf ehli derya-dil olandur
Her aybı kendi nefsinde bulandur
- 39— Olur kim nefsini fehm itmediler
Râh-ı irfâna anlar yetmediler
- 39— Olur kim nefsini fehm itmediler
Râh-ı irfâna anlar yetmediler
- 40— Odur halkın izini izleyenler
Düşüp ardına aybın gözliyenler
- 41— Görüp işitdiğin ifşâ idenler
Münâfık yolına sürüp gidenler
- 42— Yüzi kara durur iki cihânda
Ana dinlence olmaz bir mekanda
- 43— Tasavvuf kendi aybın gözleyendür
Erenler yolu izin izleyendür
- 44— Tasavvuf kâinatı hadm idendür
Erenler sırrını hem ketm idendür

(1) «Sabır kurtuluşun anahtarı kılınmışdur»

- 45— Vucûdî vâрынı idince ifnâ
Virir ser itmez aslâ sırrı ifşâ
- 46— Tasavvuf ser virüb sır virmemekdür
Hurumâtdan nâşiye yer virmemekdür
- 47— Tasavvuf ehli mıkdarın bilendür
Gubarı, çeşm-i kalbinden silendür
- 48— Tasavvuf anca kim sır saklamakdur
Kelâm-ı kâmilânı haklamakdur
- 49— Tasavvuf ehli, nâsa can gerekdür
Koyub hârı, gül-i handan gerekdür
- 50— Tasavvuf kimse aybın görmemekdür
Bakub cürme kapudan sürmemekdür
- 51— Tasavvuf ehli dâim dil yapandur
Kamû yüzden gönül alub yapandur
- 52— Tasavvuf hâline Şükreylemekdür
Hudâ'nın hikmetin fikreylemekdür
- 53— Tasavvuf hal-i dilden anlamakdur
Beğim hâr ile gülden anlamakdur
- 54— Şükûfâtın kamûsı heb gül olmaz
Öten murgân ser â ser bülbül olmaz
- 55— Hakîkatda kamûsı gerçi birdur
Kimi insan kimi hayvan ne sırdur
- 56— Hele insan ü hayvan bir değıldür
N'ite irfan ü nâdân bir değıldür
- 57— Bilen bu birliği dele gerçi erdür
Velî farkına varmak çıkardür
- 58— Çağıl taşı bilürsin gevher olmaz
Himârı terbiye kıl Aşkar olmaz
- 59— Tasavvuf ehli üstâdı bilendür
Kamû noksanı kendinde bulandur
- 60— Kemal ehli anınçün aybı görmez
Görenler aybı zira gaybı görmez
- 61— Sana kendin gerekse gel hazer kıl
Ko gayri kendi kendine nazar kıl
- 62— Ne hâsıl gayrinin eyü keminden
Sana ıssı ziyan yok bir seminden
- 63— Tasavvuf kendi aybın gözlemekdür
Kalanın aybın örtüp gizlemekdür
- 64— Tasavvuf geçmege dirler kibirden
Eğer anlar isen bu hali serden
- 65— Eğer sende var ise sırr-ı irfan
Tefekkür kıl kime kibr ide insan

- 66— Tasavvuf kendi kendin görmemekdür
Özini bâb-ı Hak'dan sürmemekdür
- 67— Sakın sanma kibir kâmil işidür
Özin bilmez denî câhil işidür
- 68— Çü bildin kibr ider câhil olanlar
Tevâzu'da durur kâmil olanlar
- 69— Eğer insan olam dirsens birâder
Özini eyle gel hâke berâber
- 70— Bunı böyle dimiş kâmil olanlar
Tevâzu'da bulur Hakkı bulanlar
- 71— Kibir düşmez sana kâmil olasın
Revâ mı ebter ü câhil olasın
- 72— Tevâzu' ehli ol âdem olasın
Dü-âlemde seâdetler bulasın
- 73— Tasavvuf haddini bilmekdür ancak
Tevâzu' herkese kılmakdur ancak
- 74— Kemâl-i şöhret-i dünyaya dalma
Özin derde başın gavgaya salma
- 75— Hamâkatdur taleb kuma, kemâli
Kemâlinden bulur eşyâ zevâli
- 76— Kemâle irmeyince mâh-ı tâbân
Felekde bula mı fikr eyle noksân
- 77— Güneş kim sa'yı kıldıkça kemâle
Felek irgörmeye her gün zevâle
- 78— Kemâl-i meyveden sen olgil âgâh
Zevâli irişür ol demde nâgâh
- 79— Kemal ister isen fehmeyle aslın
Oku bu ilmi zâtın bâb-ı faslın
- 80— Kemal ola beyü gide seninle
Ebed bâki kalan can ü teninle
- 81— Ne hâsıl itme kim bunda kalandur
Değül gerçek kamû ancak yalandur
- 82— Cihanun halini bildün fenadur
Buna sa'y itdigün cümle hebâdür
- 83— Nice oldı cedd-i aslın gel beyan it
Ne hâsıl eyledün bunda iyan it
- 84— Nice Yusuf-likalar hâke yeksan
Yaturlar kabr içinde şöyle pinhan
- 85— Cemâli şü'le verirken cihana
Dolunur dîdeden ecel bahane
- 86— Tefekkür kıl cihanın yok sebatı
Hayatından yakın ancak mematı

- 87— Baharıyla virüb eşcâra ziyet
Hazarıyla soyar sonunda elbet
- 88— Bu çarha sakınub aldanma zinhâr
Peşimanluk mukarrer sonra ey yâr
- 89— Kişiyе yok durur ömrün bakası
Menal ü mülkünün asla vefâsı
- 90— Turalum kim cihanın şâhı oldun
Kamûnın matlabıyla câhı oldun
- 91— Ecel gelse be-hey câhil ne dersin
Gedâlar-veş yine bundan gidersin
- 92— Vefâ kılmaz sana bu tâç u şevket
Teveccüh kılacak mevt ile rihlet
- 93— Bu derdin çâresine eyle derman
Seni terk itmeden sen eyle ey can
- 94— Yüri ölmezden evvel ölegör kim
Hayatı sermediyi bulagör kim
- 95— Dahi bunda göresin her hisâbın
Viresin münkereyne hem cevâbın
- 96— Eğer ferdaya kalursa bu ahval
Karındaş müşkil olur gayetâ hal
- 97— Hemen bunda gerekdür buna çâre
Teşennen olmaya sonunda yâra
- 98— Bugün olur bu derde bunda derman
Kalursa irteye olmaya imkan
- 99— Bu derdin arayuben bul tabibin
Sana bildire maksûdı Habib'in
- 100— Zarîfi bendeni gûş eyle sen de
Hayat âbını gel nûş eyle sen de

SÖZLÜK

— A —

ab	: su.
âgâh	: bilgili, uyanık.
âgâz	: başlama.
ashâb	: arkadaş, dost .
aşkar	: doru at, Battal Gazi'nin meşhur atı.

— B —

bâb-ı fazl.	: fazilet kapısı.
bekâ	: ebedî âlem
beyü	: gelin.
birr	: iyilik.
«büniye's-sabru miftâha'l-ferec»: sabır kurtuluşun anahtarı kılınmıştır.	

— C —

câh	: yer.
cürm	: günah, kabahat.

— Ç —

çar-yâr	: dört dost: Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali
çarh	: çark, tekerlek, felek, gök.
çeşm	: göz.
çü	: çünkü.

— D —

denî	: alçak, âdî.
deryâ-dil	: kalbi deniz gibi geniş olan, himmeti büyük olan.
dîde	: göz.
dü-cihan	: iki dünya.

— E —

ebter	: zürriyetsiz, faydasız şey, kuyruksuz katır.
ehl-i nâs	: insan ehli, insandan anlayan.
encâm	: son, âhir, netice.
escâr	: ağaçlar.

— G —

gedalar-veş	: dilençiler gibi.
gevher	: cevher.
gubar	: toz.
gûş	: kulak.

— H —

hâb	: uyku.
hâk	: toprak
hânuman	: ev - bark, ocak, aslı: hân mân.
hamâkat	: ahmaklık
hâr, har	: diken, eşek.
harîde	: satın alınmış.
hazan	: sonbahar.
hezâran	: binlerce.
hudâ	: Tanrı, Allah.
hırman	: ümitsizlik, mahrumluk.

— İ —

ifşâ	: açıklamak, beyan.
ifnâ	: yok etme, tükenme, malı yersiz sarf etmek.
irgör	: görüvermek
iz'an	: akıl, kavrayış, söz dinleme.
izz ü rif'at	: ululuk ve şeref.

— I —

ıssı	: sıcak.
ıyan	: açık.

— K —

kainât	: evren, uzay.
kamû	: bütün, hepsi.
kelâm	: söz.
kevn	: olma, var olma, dünya.

— M —

mah-ı tâbân	: parlayıcı, parlak ay.
matlab	: meram, maksat.
memat	: ölüm.
menal	: yetiştirme, nail olma.
muhtasar	: kısaltılmış.
mukarrer	: kararlaşmış, şüphesiz.
murgan	: kuşlar.
münkereyn	: iki melek, münker ve nekir.

— N —

nâgâh	: ansızın.
nazar kıl	: bak.
nûş	: içmek.

— P —

peyan	: haber.
pinhan	: gizli.

— R —

rah-ı irfan	: irfan yolu.
revâ	: yakışır, uygun.
rical	: erkekler, yayan.
rihlet	: göç, göçme.
risâle	: mektup, küçük kitap.

— S —

sâ'y	: çalışmak, gayret etmek
sebat	: yerinde ve sözünde durma.
sem	: ağı.
ser	: baş.
subh u şâm	: sabah ve akşam

— Ş —

şah	: patişah, kiral.
şeri'at	: islâmi kurallar, emirler.
şevket	: büyüklük, ululuk.
şü'le	: ışık, parlaklık.
şüküfat	: çekici, güzel.

— T —

tabib	: doktor.
tâç u şevket	: taç ve ululuk.
ta'zim	: ululama, saygılama.
tesennen	: su. vs. damlaması.

— V —

veli	: velâkin, aunma.
------	-------------------

— Y —

yusuf-lika	: yusuf gibi güzel yüzlüler.
------------	------------------------------

— Z —

zâhir	: açık belirli.
zeval	: yokluk.
zinhar	: katiyyen, aslâ.
ziynet	: süs.

D İ P N O T L A R

- (1) Râsim Deniz Öz. Ktb. Kayseri.
- (2) Altıntaş (Prof. Dr. Hayrânî), Tasavvuf, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı XXIV içinde makale, Ankara 1981, sh. 413-414.
- (3) Cebecioğlu Ethem, Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sh. 388, Ankara 1987.
- (4) İpekten (Doç. Dr. Halük, İsen (Doç. Dr. Mustafa) Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 1988, Ankara, sh. 545.
- (5) Aynı eser, sh. 546.
- (6) Aynı eser, sh. 546.
- (7) Aynı eser, sh. 546.
- (8) Aynı eser, sh. 546.
- (9) Nev'î-Zâde Atâî Efendi, Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmiletü's-Şekâik, Cilt. 2. sh. 201. İlahiyat Fak. Kütüphanesi, Kayseri.
- (10) a. Hilyeler : Cevrî, Neşâtî, Hakânî.
b. Nazmü'l-Leâlî: İshâk-ı Zencânî.
c. Halli Ukde-i Sa'dî.
d. Tercüme-i Fıkh-ı Geydânî: İshâk-ı Zencânî.
e. Tasavvuf-Nâme: Zarîfî (?).
d. Risâle-i Etvârı Seb'a der hakk-ı Ehl-i Sulûk: Bâlî Efendi.